

Erózia základov demokratického poriadku a proces degradácie poľského parlamentarizmu po roku 2015

Witkowski, Z.*

WITKOWSKI, Z.: Erózia základov demokratického poriadku a proces degradácie poľského parlamentarizmu po roku 2015. Právny obzor, 107, 2024, č. 6, s. 574 – 590. <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2024.6.02>

The erosion of the foundations of the democratic order and the process of degradation of Polish parliamentarism after 2015. The democratic state-building process in Poland, in the last 30 years, was disrupted in 2015 by right-wing political forces, leading to a „hostile takeover of the Constitution.“ This erosion of democracy has been marked by the undermining of the rule of law and the tripartite division of power. Examples include the disregard for the Constitution during the 2020 presidential elections and the introduction of unconstitutional emergency measures during the pandemic. Populist political communication, private interests in the public sphere, and the decline of parliamentary standards further exacerbate this democratic decline. The article examines whether parliamentarism, as a core democratic mechanism, has reached its limits and lost its vitality.

Key words: *extinction of the rule of law, erosion of the democratic order, degradation of parliamentarism, autocracy, authoritarianism, camouflaged dictatorship.*

Úvod

Náročné 30-ročné (od prijatia Malej ústavy v roku 1992) obdobie budovania demokratického štátu v Poľsku bolo prerušené v roku 2015 po tzv. nepriateľskom prevzatí ústavy a ústavného poriadku¹ pravicovými politickými formáciami tzv. dobrej zmeny².

* Prof. Dr. Zbigniew Witkowski, Univerzita Kopernika v Toruni. ORCID 0000-0003-3220-2697.

¹ Autorom tejto koncepcie bol v roku 2017 profesor M. Wyrzykowski a znamená iniciovanie zmien ústavy prijatím obyčajných zákonov a iniciovanie vtedajšej kategorickej, jednostrannej zmeny v praxi uplatňovania ústavy. Viac o tejto téme v publikácii s názvom Výzvy pre ochranu hospodárskej súťaže a reguláciu trhu. Jubilejný zborník venovaný profesorovi Tadeuszovi Skocznému, ed. NAMYSŁOWSKA, M., BERNATT, M., JANKOWSKA-GOMUŁKA, A., PISZCZ, A. Varšava 2017, s. 831 a nasl. a porovnaj Piotrowski, R. Kon stytucjonalizm „dobrej zmiany“. In „Państwo i Prawo“ (ďalej PiP), 25 lat Konstytucji RP, z.10/2022, s. 35. Pojem „nepriateľské prevzatie“ pochádza zo zákona o obchodných spoločnostiach, ale v tomto článku znamená prevzatie kontroly nad dôležitými orgánmi štátu, ako sú Ústavný tribunál, Najvyšší súd, Národná rada súdnicstva, Národná banka Poľska, v rozpore s ústavnými a zákonnými postupmi, napr. odmietnutím zloženia sľubu prezidenta Poľskej republiky. V tomto článku ide o prevzatie kontroly nad dôležitými orgánmi štátu porušením ústavných a zákonných postupov, napr. odmietnutím zloženia sľubu prezidentom Poľskej republiky legálne zvolených sudcov Ústavného tribunálu a vymenovaním na ich miesto Sejmom svojich vlastných kandidátov napriek tomu, že tieto miesta boli riadne obsadené; uplynutím funkčného obdobia sudcov – členov zákonnej NKÚ, ktorí legálne zastávali svoje funkcie bez právneho základu, aby na ich miesto vymenoval svojich politických nominantov, po simulovaných systémových organizačných zmenách, napr. v prokuratúre (zrušenie okresných prokuratúr a vymenovanie krajských prokuratúr na ich miesto) a vykonaním obrovských personálnych zmien pre svojich vlastných nominantov. V skratke, pri tzv. nepriateľskom prevzatí ústavy ide o ovládnutie a podriadenie dôležitých štátnych štruktúr jednej politickej sile bez dohody a ohľadu na menšinu, ba dokonca proti menšine – opozícii, ktorá je v demokracii spolu s väčšinou jej podstatou, a to bez ohľadu na zákon a jeho výklad po svojom.

² Íšlo o propagandistický koncept vytvorený pre prezidentskú kampaň A. Dudu v roku 2015. O tejto téme píše okrem iného PIOTROWSKI, R. Konstitucionalizmus „dobrej zmeny“. In PiP, 25 rokov Ústavy Poľskej republiky, z. 10/2022, s. 355.

Tento slogan, svedčiaci o zámeroch formácie vládnucej od roku 2015 v kontexte jej krokov ničiacich štát, je dnes v opozičných kruhoch a v značnej časti spoločnosti odmietajúcej vládnucej systém v krajine vnímaný jednoznačne ironicky. Ide o zjavný dôsledok pomaly, ale celkom systematicky postupujúceho fenoménu „zániku právneho štátu“, ako tento proces kedysi nazvali profesor Jerzy Zajadło z UGd. a profesorka Ewa Łętowska, pričom si všimli fenomén pomalého tzv. skrotenia bezprávia³. Narastajúci proces a už aj tak vysoká miera erózie demokracie v Poľsku spôsobuje, že pre takéto negatívne poľské skúsenosti sú už známe termíny ako: zdanlivo bezprávný štát, ústavný nihilizmus (B. Komorowski; termín používa aj L. Garlicki⁴), „systémové znehodnotenie právneho štátu“, „zákonný antikonštitucionalizmus“, „dvojitý štát“, „umierajúci konštitucionalizmus“⁵. Na tomto mieste stojí za zmienku, že na označenie stavu v predchádzajúcich liberálnych demokraciách sa zrazu po roku 2015, žiaľ, aj v Poľsku, začal používať termín „neliberálna demokracia“ alebo „neliberálny konštitucionalizmus“. Avšak „tento spôsob verbalizácie stavu vecí vyvoláva prekvapenie a zásadné pochybnosti a výhrady, pretože môže viesť k schvaľovaniu a prijímaniu za demokratické politických foriem, ktoré sú však negáciou demokracie, a redukuje pojem konštitucionalizmu na technickú formulu, zbavenú akéhokoľvek axiologického významu“⁶. S týmto názorom súhlasím.

Samozrejme, že je to tak, a nie je to žiadny objav, že právo môže byť nástrojom na konanie dobra, ale, žiaľ, aj jeho opakom. V Poľsku sa totiž od roku 2015 právo, žiaľ, využíva na ten druhý cieľ. Demokratický štát, ako to zvyčajne býva v autokracii, si privlastňuje⁷. Základné princípy ležiace v základoch predchádzajúcich režimov sú ignorované a demontované, čoho dôkazom je napríklad v Poľsku osud ústavného princípu trojdelenia moci, ako sa niekedy nazýva podstata skutočných demokracií⁸. Rozkladajú sa aj prejavy autonómie a obmedzujú sa práva jednotlivca, štát netoleruje nezávislosť občanov, ich iniciatívu a prejavy priamej demokracie, usiluje sa o centralizáciu či recentralizáciu štátu, dochádza k postupnému odoberaniu právomocí a finančnej nezávislosti

³ Porovnaj rozhovor uvedených osôb zo 14. 10. 2020 s názvom O zániku právneho štátu v rozhovore s Rafalom Kalukinom, ktorý je obsiahnutý v ich knihe s identickým názvom vydané vo Varšave 2020, v Knižnici Arche S.C. Palestína. O publikácii O zániku právneho štátu v rozhovore s Rafalom Kalukinom obsiahnutom v ich knihe s identickým názvom vydané vo Varšave 2020, vo vydavateľstve Arche S. C. Biblioteka Palesty, Najvyššou advokátskou radou.

⁴ Porovnaj GARLICKI, L. *Polskie prawo konstytucyjne*. Wyd. 8, Warszawa 2021, s. 38.

⁵ Tieto pojmy cituje Piotrowski, R. Konstytucjonalizm „dobrej zmiany”. In PiP, 25 lat Konstytucji RP, z. 10/2022, s. 354 a nasl. Porovnaj aj také práce ako: GRABOWSKI, A., NALEZIŃSKI, B. Ústavné právo na nezávislý a nestranný súd v zdanlivo právnom štáte. In PiP 2020, č. 10, s. 27; GARLICKI, L. O powołaniu naszych czasów do uchwalania konstytucji, PiP 2017, č. 9, s. 6; WAWRZYŃIAK, J. Systemowa deprecjacja praworządności. In PiP 2021, č. 9, s. 61.

⁶ Porovnaj PIOTROWSKI, R. Demokracja nieliberalna czyli oksymoron konstytucyjny. Potentia non est nisi da bonum. Jubilejná kniha venovaná profesorovi Zbigniewowi Witkowskému, Red. nauk. SEROWANIEC, M., BIEŃ-KACAŁA, A., KUSTRA-ROGATKA, A. Toruń 2018, s. 609 a nasl. a 619 a nasledujúce; porovnaj tiež KRUK, M. O wartościach konstytucyjnych. In PiP, 10/2022, s. 10 a nasledujúce.

⁷ Porovnaj SAGAN, S. *Dyktatury zakamuflowane. Włwisekcja współczesnych autokracji*. Rzeszów 2019, s. 19 a s. 38 – 45. Porovnaj tiež výstižné poznámky o fenoméne štátneho privlastnenia in SAGAN, S., WAPIŃSKA, D. *Dekompozycja współczesnego parlamentaryzmu*. Warszawa 2022, s. 55 – 58.

⁸ Porovnaj SAGAN, S. *Dyktatury zakamuflowane. Czas wzmożonego lęku, podziałów i refleksji*. Rzeszów 2021, s. 53, 100 i 131. Porovnaj PIOTROWSKI, R. Konstytucjonalizm..., s. 365.

miestnej samosprávy, systém vzdelávania sa **podriadiť** centrálnemu politickému riadeniu⁹, ustupuje sa od rešpektovania princípov subsidiarity a samosprávy, obmedzuje sa úloha opozície v legislatíve v rozpore s pravidlami racionálnej tvorby zákonov¹⁰. Svedkami nerešpektovania práva a predovšetkým ústavy sme boli, keď sme videli snahu uskutočniť prezidentské voľby v máji 2020 za každú cenu¹¹, a keď sa pri príležitosti pandémie zaviedol výnimočný stav, ktorý ústava nepozná, prostredníctvom zákonných riešení týkajúcich sa boja proti epidémii¹². Postupne dochádza k fenoménu „korupcie práva“ prostredníctvom zapojenia servilných právnikov, ktorí sú v záujme vlastnej kariéry, honorárov a finančných výhod ochotní urobiť čokoľvek vrátane riskantnej tvorby zjavne protiústavných opatrení na vnútroštátnej aj medzinárodnej úrovni (EÚ, Rada Európy)¹³.

⁹ Okrem iného ide o pokusy ministra školstva a vedy (tzv. Lex Czarnek) zmeniť zákon o vzdelávaní prijatím riešení, ktoré zabezpečia väčší vplyv ministrom podriadených a ministrom menovaných inšpektorov školstva, ktorí existujú v každom vojvodstve, aby sa v učebných plánoch detí a mládeže realizovala vízia sveta súčasnej vládnucej strany. Lex Czarnek predpokladal zbavenie rodičov vplyvu na model školského vzdelávania ich detí, čím sa superintendent postavil nad riaditeľov škôl, nad rodičov a nad ústavné právo rodičov vychovávať svoje deti podľa vlastných názorov. Prvý pokus o reformu (tzv. Lex Czarnek 1) bol vetovaný poľským prezidentom, ale Lex Czarnek 2 sa stal skutočnosťou. K tomu treba pripočítať 20 000 neobsadených miest v základnom školstve, nízke platy učiteľov (symbolické zvýšenie v roku 2023 = 7,8 % a nezohľadnenie inflácie) s prebytkom približne 240 000 žiakov v roku 2023 – 2024 vzhľadom na to, že do škôl v jednom ročníku boli odkázané sedemročné deti a polovica ročníka šesťročných detí a veľký počet detí vojnových utečencov z Ukrajiny – porovnaj ČWIEK, J. Sedem smrteľných hriechov ministra školstva a vedy, Rzeczpospolita, Edukacja, rp.pl; <https://edukacja.rp.pl/Oswiata/art38311051-cwiek-siedem....> (prístup 21. 09. 2023).

¹⁰ Porovnaj PIOTROWSKI, R. Konstytucjonalizm..., s. 351 a nasl. a porovnaj IZDEBSKI, H. Konstytucyjny model samorządu terytorialnego w: PiP, z. 10/2022, s. 278 a n. Vedúci piatich najväčších organizácií tvoriacich samosprávu stranu Spoločnej komisie vlády a miestnej samosprávy upozornili na ohrozenie finančnej nezávislosti subjektov miestnej samosprávy. Vo výzve z 31. augusta 2023 protestovali proti zámeru vlády zaviesť do zákona o rozpočte na rok 2024 ustanovenia, ktoré by ešte viac destabilizovali financie samosprávy. Vo výzve píš, že vláda porušuje pravidlá, ktoré zaviedla v roku 2021, týkajúce sa účasti subjektov územnej samosprávy na daňových príjmoch (PIT a CIT), že ničí pravidlá právnej istoty a dôvery v zákon, že bráni samosprávam v racionálnom finančnom plánovaní a znemožňuje prípravu financovania dôležitých miestnych investícií vo finančnej perspektíve EÚ. Pripravuje miestne samosprávy o ich zdroje, aby ich prerozdelenia podľa vlastných kritérií a zvyčajne v prospech tých miestnych samospráv, kde je pri moci PiS.

Uvedené organizácie zastupujúce miestne samosprávy v spoločnom vládnom výbore dôrazne nesúhlasia s nerovnakým zaobchádzaním so subjektmi miestnej samosprávy a s tým, aby boli niektoré z nich – svojvoľne vybrané – zbavené práva na plný podiel na retroaktívnych výnosoch dane z príjmov právnických osôb za rok 2022. – Porovnaj *Výzvu k destabilizácii financií samospráv* – zpp.pl/article/3043-apel-w-sprawie-destabilizacji-finansow-samorządu-terytorialnego (prístup 20. 09. 2023).

¹¹ Podrobne o tom píše GARLICKI, L. In *Polskie prawo konstytucyjne*, Wyd.8, Warszawa 2021, s. 294 pt. B – 296.

¹² Porovnaj GARLICKI, L. *Polskie prawo konstytucyjne*, Wyd. 8, Warszawa 2021, s. 38 a komentáre PIOTROWSKÉHO, R. *Konstytucjonalizm...* s. 351 a nasl. Porovnaj tiež RYBSKI, R. Stan epidemii a stany nadzwyczajne, *Przegląd Konstytucyjny* nr. 1/2022, s. 139 – 162.

¹³ Najvýraznejší jav, o ktorom je tu reč, sa týka sudcovského stavu, na ktorý ašpirujú ľudia s vysokoškolským právnickým vzdelaním, často vysokoškolskí pedagógovia, ľudia, ktorí už pracujú v rôznych právnických profesiách a od ktorých by sa malo očakávať, že rozumejú právu a majú elementárne schopnosti správne ho vykladať. Pritom sa vedome a kvôli zisku (aj materiálnemu) vydávajú na cestu zaťaženú právnymi chybami. V rokoch 2015 až 2023, počas funkčného obdobia prezidenta Poľskej republiky, vymenoval A. Duda za sudcov na všetkých typoch a inštanciách súdov v Poľsku spolu 2 962 osôb (porovnaj <https://www.prezydent.pl.kancelaria.statystyki-nominacje>). Táto poznámka sa vzťahuje aj na súčasné zloženie poľského Ústavného tribunálu a Najvyššieho súdu. Všetky tieto osoby boli vymenované po predložení ich kandidatúr neústavne zvolenou Národnou radou

1. Úloha ústavy

Je nesporné, že každá ústava je istým druhom spoločenskej zmluvy a formou spoločenského a politického konsenzu. Je to akési „energetické zariadenie“ vybavené „poistkami“, ktoré ho chránia. Jej najdôležitejšou poistkou je však občianska spoločnosť¹⁴ demokraticky vychovaná v duchu ochrany ústavy a konajúca so zmyslom pre ústavný patriotizmus. Musíme si však uvedomiť, že nie je možné úplne zabezpečiť a ochrániť ústavu¹⁵, ktorá, ako sa ukázalo v našom prípade, nemôže byť len akousi „férovou“ politickou ústavou. L. Garlicki výstižne diagnostikoval, že „ústava z roku 1997 sa ukázala ako schopná priviesť Poľsko do Európy 21. storočia. Na druhej strane sa však neukázala byť dostatočnou bariérou proti skutočnej zmene systému vládnutia, ktorá sa formuje od konca roka 2015. To môže svedčiť o nedostatkoch existujúcej ústavy, ale žiadny právny text nemôže odolať frontálnej konfrontácii s rozhodnými krokmi skupín pri moci“¹⁶.

Až dnes vieme, že tvorcovia ústavy musia byť odhodlaní a musia byť schopní absolútne zabezpečiť bezpečnú existenciu ústavy¹⁷, a to aj ako prevenciu pred nezákonnosťou,

súdництва (ďalej len „neo-KS“). Spôsob menovania neo-KRS bol vzhľadom na rozsudky Súdneho dvora EÚ v Luxemburgu v rozpore aj s právom EÚ (porovnaj ruchkod.pl/nekrs/?view=information#content), ktoré sa Poľsko zaviazalo rešpektovať v Lisabonskej zmluve podpísanej v roku 2007 vtedajším poľským prezidentom Lechom Kaczyńským. Napriek tomu, že tieto osoby boli vymenované prezidentom Poľskej republiky, rozhodnutia vydané v súdnych konaniach z dôvodu nedostatkov pri ich vymenovaní do sudcovskej funkcie môžu byť v budúcnosti ako právne chybné napadnuté. Z tohto dôvodu bolo v súvislosti s neosudcami Najvyššieho súdu vydané uznesenie zmiešaného senátu občianskoprávného, trestnoprávného a pracovného a sociálneho poistenia, č. Akt.BSA I-4110-1/20, z 23. januára 2020, ktorým boli neosudcovia Najvyššieho súdu vyzvaní, aby sa zdržali rozhodovania. Mimochodom, PiS pokračuje v preberaní Najvyššieho súdu, keďže v máji 2023 je už 46 neosudcov Najvyššieho súdu vymenovaných v rozpore s ústavou, keď zákonných sudcov zostáva 44. Status neosudcu má aj prvý predseda Najvyššieho súdu. Prakticky neosudcovia už ovládli občianskoprávnú komoru (je ich 15) a komoru pre mimoriadnu kontrolu a verejné záležitosti, ktorá okrem iného prejednáva platnosť volieb (je ich 17). Existujú aj rozsudky o neúradníkoch vydané ESJP v Štrasburgu. ESJP doteraz vydal 8 rozsudkov a 300 prípadov je v štádiu riešenia a všetky sa týkajú krízy právneho štátu v Poľsku. Zreteľným príkladom je prípad *Xero Flor in Poland sp. z o. o. proti Poľsku*, ktorý sa týkal potreby zabezpečiť zákonnosť zloženia poľského Ústavného súdu, upraviť postavenie rozsudkov vydaných Ústavným súdom v zložení s chybné zvolenými osobami a zaviesť opatrenia na ochranu pred politickými tlakmi v procese voľby sudcov Ústavného súdu.

Za zmienku stoja aj rozsudky ESJP v Štrasburgu týkajúce sa vymenovania neosudcov Najvyššieho súdu na žiadosť neosudcov KSR po reforme z roku 2017 (*casus Reczkowicz pko Poľsko, Advance Pharma sp. Z o.o. pko Poľsko, Dolińska-Ficek a Ozimek pko Poľsko, Juszczyszyn pko Poľsko*). S krízou právneho štátu súviseli aj ďalšie prípady preskúmané ESJP (t. j. *Broda a Bajor proti Poľsku, Grzęda proti Poľsku, Żurek proti Poľsku*) a prípady obzvlášť drastického prenasledovania nezávislých sudcov – *Żurek proti Poľsku a Juszczyszyn proti Poľsku*. V týchto prípadoch ESJP zistil porušenie článku 6 ods. 1 zo strany poľských orgánov a článku 8 Európskeho dohovoru o ľudských právach (porovnaj monitorkonstytucyjny.eu/archiwa/11216). Najnovšie rozhodnutie ESJP v Luxemburgu z 5. júna 2023 bolo vydané vo veci *C-204/21*, v ktorej Európska komisia obvinila Poľsko z porušenia nezávislosti, nestrannosti a zásahu do súkromného života sudcov (porovnaj *Federalismi.it* – La „legge bavaglio“ polacca viola l'indipendenza, l'imparzialità e la vita privata dei giudici ed è incompatibile con i principi fondamentali del diritto dell'Unione Europea. Editoriale 12 luglio 2023, s. V).

¹⁴ Porovnaj SAGAN, S. Dyktatury zakamufLOWANE. Wiwiskcja..., s. 19 a 29.

¹⁵ Porovnaj BIEN-KACALA, A. Môže sa demokracia v Poľsku ešte brániť? In *PiP*. 2022, č. 10, s. 374 a nasl.

¹⁶ GARLICKI, L. Polskie prawo..., s. 38.

¹⁷ Zaujímavé poznámky v tejto súvislosti formuloval Wróbel, A. O pewnym zagrożeniu dla państwa konstytucyjnego. In *Państwo konstytucyjne/Der Verfassungsstaat*, ed. WYRZYKOWSKI, M. WARSZAWA 2018, s. 79 – 83.

ktorú už nemožno vylúčiť. Nie je prekvapujúce, že v diskusii o možnej zmene ústavy sa okrem iných objavil aj prúd, ktorého zástancovia zastávajú názor, že riešenie otázky zmeny ústavy je legitímne, potenciálne prospešné a žiaduce. Dôvodom je skutočnosť, že pri uplatňovaní ústavy, ale aj v jej predpisoch sa ukázali určité nedostatky, pre ktoré je potrebné „niektoré jej princípy (zákazy, príkazy) vyjadriť dôraznejšie, jednoznačnejšie, spôsobom, ktorý vylučuje nesprávny výklad (dokonca porušenie – moja poznámka) alebo obchádzanie“¹⁸. Nie je totiž možné brániť ústavu, keď poriadok obhajovaný jednou stranou je založený na normách, postupoch, obmedzeniach a sebaobmedzeniach, zatiaľ čo druhá strana všetko spochybňuje, búra právny systém, zasieva zmätok a vymyká sa akejkolvek kontrole vrátane spoločenskej. V dôsledku toho politika prestáva byť činnosťou pre spoločné dobro. Spoločné dobro je nahradené schvaľovaním inštrumentalizácie činností a spochybňovaním všetkého. Dochádza k postupnému stupňovaniu vnútorného konfliktu a jeho využívaniu len ako politického nástroja. Narastá fenomén populistckej politickej komunikácie, ktorá dáva živnú pôdu vyvolaným postupným zmenám s cieľom získať súhlas verných a nereflektovaných „stúpencov“ vládnucej skupiny, posadnutých nenávisťou voči svojim oponentom, pričom táto nenávisť je emóciou silnejšou ako spravodlivosť, sociálna empatia, veľkodušnosť a iné pozitívne postoje dohromady. Rozširuje sa fenomén invázie súkromných záujmov do verejnej sféry, politického klientelizmu, servilnosti expertov a intelektuálnej regresie, ktorá sa rozširuje aj na akademickú pôdu. Politická chamtivosť, politický cynizmus, pokrytectvo a politická arogancia sa stávajú cnosťou. Upevňuje sa rozdelenie spoločnosti na „svojich“ a „cudžích“, čo v prípade „svojich“ vyvoláva fanatizmus, ostrakizmus a nepriateľstvo voči „cudžím“¹⁹. Konflikt je tak vykonštruovaný, čím sa pripravuje pôda pre nedemokratický štýl vlády, pretože toto jednoduché rozdelenie na „našich“ a „tých druhých“ (nás a ich) z definície predpokladá konflikt. A predsa sa každá autokracia živí konfliktom, vytvára nové a reprodukuje staré podľa momentálnych potrieb²⁰.

Príslovečné koleso sa teda otáča na osude ústavy od formálnej ústavy k fiktívnej ústave. Ústava, ktorá bola doteraz „plná“, je totiž politikmi zrazu vydaná napospas fenoménu erózie a stáva sa „prázdnu“, obchádzanou a dokonca porušovanou. Medzi tými, ktorí sú pri moci, narastajú postoje ústavného nihilizmu²¹. Politici, ktorí porušujú ústavné základy štátu, sa stávajú „staviteľmi ruín“ (sudca Herbert Rosendorf). Pri tejto príležitosti spomeňme aj to, že došlo k degradácii volebného mechanizmu, k „znehodnoteniu“ volebného kódexu a k marginalizácii Štátnej volebnej komisie. Volebný mechanizmus je formovaný tak, že umožňuje ľuďom s nízkou vecnou a morálnou kvalifikáciou dostať sa k moci a vládnuť.

Ako brániť ústavu? Strážiť ju, bojovať za to, aby bola inštitúcia zodpovednosti vo všeobecnosti a každá jej forma životaschopná!²² Je potrebné neustále, každodenne, s ná-

¹⁸ Porovnaj KRUK, M. Naznačuje ústavná prax potrebu novelizácie ústavy? In *PiP*, č. 12/2018, s. 40.

¹⁹ Porovnaj SAGAN, S. Diktatúry v kamufláži. Vivisekcia..., s. 25.

²⁰ Porovnaj tamže, s. 43.

²¹ Porovnaj GARLICKI, L. Poľské právo..., s. 38.

²² Porovnaj WITKOWSKI, Z. Ústavná zodpovednosť – „Damoklov meč“ alebo len „papierový meč“. In *Konstytucjonalizm polski. Refleksje z okazji jubileu 70-lecia urodzin i 45-lecia pracy naukowej profesora Andrzeja Szmyta*, red. nauk. GAJDA, A., GRAJEWSKI, K., RYTEL-WARZOCZA, A., UZIĘBŁO, P., WIS-

mahou a úsilím budovať spoločenstvo na obranu ústavných hodnôt. M. Kruk má pravdu, keď konštatuje, že „najmä v období väčšinovej demokracie je dôležité, aby účinne fungovali všetky záruky proti zneužívaniu moci a nástroje na jej potláčanie, v čom majú významnú úlohu súdy“²³.

Skôr než prejdeme k *jadru* veci, ktorým je napokon erózia legislatívneho parlamentného procesu v Poľsku, je vhodné pripomenúť, hoci len stručne, ako sa vyvíjala parlamentná vláda a aké boli výsledky v jednotlivých fázach tohto procesu.

2. Exkurz: vývoj parlamentnej formy vlády

Z historického hľadiska sa parlamentné vlády v Európe a vo svete rodili dlho. Francúzsko dozrelo na zavedenie parlamentnej vlády Chartou z roku 1814, ale vrcholom parlamentarizmu vo Francúzsku bola francúzska Tretia republika v rokoch 1870 – 1940 a po prvej svetovej vojne sa podľa týchto vzorov zrodili parlamentné republiky, vrátane Poľska²⁴. V 19. storočí však v oblasti formovania režimov udával tón anglický parlamentarizmus, ktorý sa stal univerzálnym riešením, ktoré nasledovali aj ostatné európske štáty. Severské krajiny ho ochotne a užitočne prijali, pričom sa rozišli so štátnou reprezentáciou a svoje parlamenty premenili na reprezentácie ľudu (Nórsko 1814, Dánsko 1849 a 1867 a Švédsko 1866). Fínsko nasledovalo oveľa neskôr, v roku 1906.²⁵ Rozpad rakúsko-uhorskej a ruskej monarchie a nemeckého cisárstva po skončení prvej svetovej vojny znamenal, že aj nové, vznikajúce krajiny prijali parlamentné systémy v rôznych modelových modifikáciách. Veľkolepým príkladom bol systém Weimarskej republiky vytvorený na troskách bývalého cisárstva, ktorý bol od ústavy z roku 1919 založený na parlamentnom systéme.²⁶ Avšak pod vplyvom a tlakom globálnej hospodárskej krízy, podporujúcej zrod autoritárskych alebo dokonca diktátorských režimov, začali parlamentné systémy v mnohých častiach Európy erodovať a následne degradovať²⁷. Víťazstvo revolúcie v Rusku v roku 1917 bolo významným a zároveň prelomovým momentom v negácii myšlienky parlamentarizmu. Vtedy sa objavil nový typ „demokracie“, t. j. diktatúra proletariátu, zatiaľ čo na juhu a v strede Európy sa paralelne objavil druhý silný antidemokratický antiparlamentný prúd, t. j. fašizmus (Taliansko a hitlerovské Nemecko). Oba prúdy jednoznačne popierali parlamentarizmus. Až pád fašistických diktatúr po druhej svetovej vojne umožnil²⁸ návrat myšlienky parlamentarizmu, čo mnohým spoločnostiam prinieslo návrat k demokracii, ale aj možnosť spravodlivo zúčtovať s krivdami

ZOWATY, M. Gdańsk 2020, s. 1161 – 1167, a porovnaj WITKOWSKI, Z. PRZYCHODZKI, M. Zdpovednosť za správu vecí verejných len ignorovaná tými, ktorí sú pri moci, alebo už vyradená zo sveta zabudnutia? In LÖHNIG, M., SEROWANIEC, M., WANTOCH-REKOWSKI, J., MOSZYŃSKA, A. (eds.) *Poľsko v dobrej ústave? Súčasná otázka ústavného práva v Poľsku v európskom kontexte*. Wien – Köln 2023, s. 9 – 20.

²³ Porovnaj KRUK, M. *Je ústavná prax...*, s. 46.

²⁴ Porovnaj SAGAN, S., WAPIŃSKA, D. *Dekompozycja współczesnego parlamentaryzmu*, Warszawa 2022, s. 21.

²⁵ Porovnaj tamže, s. 21.

²⁶ Porovnaj tamže, s. 27.

²⁷ Porovnaj tamže, s. 28.

²⁸ Porovnaj tamže, s. 29.

a stratami fašistickej éry²⁹. Po hrozných skúsenostiach druhej svetovej vojny parlamentarizmus vytvoril základ pre rozšírenie a inštitucionálne zabezpečenie ľudských a občianskych práv a slobôd, a to aj v prípade konfliktu so štátom - formálnym vyjadrením tohto trendu bola myšlienka nezávislých súdov a zrod ústavných súdov³⁰. V právnej teórii sa nový mechanizmus nazýval mechanizmom procesnej demokracie. Vedúcim a prvoradým motívom tu bolo zaručiť prevenciu vojny v budúcnosti, pretože vojna bola dôsledkom nedodržovania základných ľudských práv³¹. Nová situácia si vyžadovala modifikáciu pôvodných princípov parlamentarizmu, t. j. princípu reprezentácie (modifikácia volebných systémov) a zastupiteľskej vlády. Zastupiteľská demokracia bola doplnená inštitúciami priamej demokracie, najmä inštitútom referenda³², ktoré potom urobilo závrtnú politickú kariéru.

Ďalšie obdobie vo vývoji parlamentarizmu súviselo s prijatím a zavedením princípu demokratického právneho štátu, ktorý síce geneticky vychádza z medzinárodného práva, ale v praxi našiel svoje uplatnenie v rámci jednotlivých parlamentných systémov, v jednotlivých štátoch, pričom osobitná úloha tu pripadla Rade Európy a EÚ³³ (o čom svedčia okrem iného aj prijaté normy koncepcie právneho štátu vyjadrené v tzv. kodanských kritériách a v normách tzv. Benátskej komisie v systéme Rady Európy). Vtedajší parlamentarizmus vychádzal z liberálneho myslenia. Hoci podliehal transformáciám, ako napríklad francúzsky model v Ústave piatej republiky z roku 1958, tzv. poloprezidentský model, ktorý modifikoval predchádzajúci parlamentný systém, skúsenosti s parlamentarizmom v období po druhej svetovej vojne boli natoľko úspešné, že počet parlamentných systémov po roku 1989 nečakane rýchlo rástol, najmä v krajinách strednej a východnej Európy (Bulharsko, Rumunsko, Poľsko, Chorvátsko, Slovensko a Litva). Dnes sa za krajiny, ktoré prijali parlamentný model, považuje viac ako 70 krajín sveta, čo znamená, že tento politický model sa dnes javí ako dominantný. Určite bol osvojený a zavedený vo väčšine krajín európskeho kontinentu.

Žiaľ! V posledných dvadsiatich rokoch dvadsiateho storočia je badateľný rastúci rozklad parlamentných systémov. Parlamentarizmus, ako ho poznáme v zhode s liberálnou demokraciou, sa potláča. Parlamentarizmus sa dostal do fázy funkčnej neefektívnosti (už nemusí byť schopný držať krok s rýchlymi politickými a spoločenskými zmenami) a na mnohých miestach (vrátane Poľska) sa podkopávajú jeho princípy a zásady. Zdá sa, že súmrak liberálnej demokracie znamená „zníženie úrovne a štandardov fungovania parlamentných systémov“³⁴. Prof. Ewa Łętowska predpovedá, že dnešný parlamentarizmus v Poľsku smeruje k „oktrojovanej demokracii“³⁵, t. j. k systému,

²⁹ Porovnaj tamže, s. 29.

³⁰ Porovnaj tamže, s. 31.

³¹ Porovnaj tamže, s. 31.

³² Porovnaj tamže, s. 31.

³³ Porovnaj tamže, s. 31.

³⁴ Tamže, s. 36.

³⁵ Tento pojem sa nachádza v štúdií vyššie uvedeného autora s názvom *Súmrak liberálneho právneho štátu v Poľsku*. In *Kwartalnik o Prawach Człowieka*, 2017, č. 1 – 2, s. 19. Porovnaj tiež SAGAN, S., WAPIŃSKA, D. *Rozklad...*, s. 36.

v ktorom prestávajú byť dôležité a rešpektované zavedené a doteraz všeobecne uznávané právne normy.³⁶

Prvou krajinou, ktorá poprela princípy parlamentnej demokracie, je Maďarsko. Tam bola prvýkrát spochybnená deľba moci. A bolo to práve Maďarsko, ktoré sa ako prvé posunulo k autoritárstvu alebo dokonca ku kamuflovanej diktatúre, a nie k nejakej neliberálnej demokracii, ako sa to ochotne tvrdí nielen na Západe. Demontáž liberálnej demokracie a demokratického štátu tak otvorila nová maďarská ústava z 25. apríla 2011, keď vo voľbách dosiahla väčšinu schopnú zmeniť základný zákon. Víťaz, strana Fidesz, si ju zobrala celú, a tak sa zmocnila celého uvoľneného politického priestoru. Urobil tak bezohľadne, bezohľadne a bez štipky ochoty k akejkoľvek politickej zdržanlivosti a sebaovládaniu.³⁷

Autoritársky smer sa uberal smerom konsolidácie moci, centralizácie riadenia štátu, odmietania trojdelenia moci ako princípu liberálnej demokracie, spájania moci.

Po Maďarsku nasleduje po roku 2015 Poľsko. PiS drasticky znížila úroveň a štandardy mechanizmu parlamentného systému. V skutočnosti celý parlamentný systém prechádza d'alekosiahlym rozkladom, okrem iného „nepriateľským prevzatím“ Ústavného tribunálu a Národnej súdnej rady, Najvyššieho súdu, uchopením moci nad súdnictvom a tými verejnými inštitúciami, ktorých činnosť nezávislá od rozhodovacieho centra súčasnej väčšiny by mohla oslabiť jej systémovú všemocnosť, vylúčenú ústavou, ale realizovanú v praxi³⁸. Okrem toho tu máme celkom nedávno prevzatú Národnú banku Poľska, keď navyše parlament (Sejm) nie je schopný rýchlo reagovať na zmeny v spoločnosti, v ekonomike. Keď sa k tomu pridá náhle a rozsiahle ohrozenie života a zdravia občanov v globálnom meradle, dôležité prvky inštitucionálnej štruktúry štátu sa javia ako rozložené a nefunkčné, neschopné reálne a účinne konať.

„Čas pre parlament“, ktorý je vlastný demokratickému parlamentarizmu, sa mení na „čas pre exekutívu“, pretože expanzia exekutívy v súčasnosti vedie k privlastneniu si ďalších kompetencií, ktoré boli doteraz tradične ponechané parlamentu (napr. *zostavovanie rozpočtu*, resp. jeho dekonštrukcia a napr. *kreatívna funkcia*). Táto téza sa zdá byť opodstatnená, hoci si musíme byť vedomí aj nevyhnutnosti súčasných premien parlamentarizmu, ktoré ho nie vždy dekonštruujú a anulujú jeho význam. Miera zložitosti záležitostí súčasného verejného života, ich internacionalizácia, zjavné závislosti vyplývajúce z integračných procesov, a teda existencia a nevyhnutnosť akceptovať nadnárodné (t. j. európske) rozhodovacie postupy, ktoré vyvolávajú právne účinky v národnom právnom poriadku, spôsobujú, že národný parlament prestáva byť v niektorých oblastiach svojej doterajšej činnosti subjektívnym rozhodovacím centrom štátu a často ustupuje výkonnej moci. Výkonná moc zasa s obľubou preberá niektoré kompetencie, ktoré sa doteraz považovali za tradične patriace parlamentu. Je ťažké hodnotiť tieto prirodzené systémové premeny ako *a priori* deštruktívne³⁹.

³⁶ Porovnaj tamže, s. 36.

³⁷ Porovnaj SAGAN, S. Diktatúry v prestrojení. Vivisekcia..., s. 51.

³⁸ PIOTROWSKI, R. Konštitucionalizmus „dobrej zmeny“..., s. 351.

³⁹ Porovnaj SAGAN, S., WAPIŃSKA, D. Decomposition..., s. 103.

Horšie a nepochybné mimoriadne riskantné, ba dokonca pre demokraciu osudové je, keď sa táto výkonná moc (najmä vláda) snaží ovládnuť celú mocenskú architektúru štátu. Keď svojím konaním vlastne vedie k atrofii parlamentu⁴⁰, zmocňuje sa čoraz širších oblastí hospodárskych, sociálnych a dokonca aj kultúrnych vzťahov a ovláda ich, vytláča parlament z rozhodovania o mnohých otázkach alebo ho priamo redukuje na úlohu systémového panáka, ktorý je pomaly v jej rukách. Degradácia parlamentarizmu zároveň umožňuje nezmerné rozširovanie osobnej moci predsedu vlády, ktorý zvyčajne plní aj dôležitú politickú funkciu vo formácii zostávajúcej pri moci. Na to všetko nadväzuje fenomén rozkladu legislatívneho procesu preberaním doterajších výlučných kompetencií parlamentu v oblasti prijímania zákonov rangu zákona uzurpovaním si práva „dekrétu“, vydávaním rôznych nariadení (len formálne vykonávajúcich, ale v skutočnosti prekračujúcich rámec existujúcich oprávnení v zákonoch *ad hoc* prijímaných v skrátenom legislatívnom konaní, so zneužívaním parlamentnej klubovej disciplíny a bezohľadným presadzovaním⁴¹, s ohýbaním parlamentných zvyklostí podľa aktuálnych politických potrieb. Extrémnym príkladom je cynická zmena chápania inštitútu obnovenia hlasovania, ktorý sa využíva na nové pokusy hlasovať až do konca o otázkach, ktoré v predchádzajúcich kolách hlasovania snemovne nezískali dostatočný súhlas, ale boli dôležité z hľadiska legislatívnych kalkulácií vládnucich⁴². Zástupcovia vládnucej formácie majú právo vystúpiť na rôznych fórach Sejmu „bez akejkolvek procedúry“ alebo „mimo procedúry rozpravy“, zatiaľ čo opozícia je z hľadiska práva a času vystúpení racionalizovaná⁴³. To je očividným svedectvom „využívania dominance provládnej väčšiny, politickej inštrumentalizácie procesu tvorby zákonov s nerešpektovaním demokratických legislatívnych noriem, obmedzovania parlamentnej opozície najmä prostredníctvom svojvoľne zavedených formálnych obmedzení“⁴⁴.

3. Možnosti súdnictva a autokracia

Tento jav kazenia alebo degradácie parlamentarizmu môžu zastaviť nezávislé súdy a nezávislí, a teda politicky nezávislí sudcovia. Politici, ktorí chcú ovplyvňovať tento prvok mocenskej štruktúry, však dokazujú nelegitímnu existenciu „jurokracie“, t. j. vlády sudcov⁴⁵, ktorí podľa nich nemôžu vo svojich rozhodnutiach nahradiť suveréna. Suverén je zasa absolutizovaný a pod týmto pojmom sa v skutočnosti rozumie len väčšina, ktorá podporuje tých, ktorí sú pri moci⁴⁶. Preto sa nemožno čudovať, že súdy a súdnictvo

⁴⁰ Porovnaj PATYRA, S. Akty o moci zákona v polskom porządku konstytucyjnym. Tradycja a współczesność, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 2014, č. 2, s. 254.

⁴¹ S. SAGAN tento stav zhodnotil presne: „Zastupicielstwo zmizło, posłanci głoszą tak, jak im ich strona przykazuje“ – to isté, Dyktatura w przestrojeniu. Vivisekcja..., s. 19.

⁴² Výrazným začiatkom využívania tejto formy degradácie legislatívneho procesu a znižovania jeho úrovne bolo nariadenie nepovolenej obnovy hlasovania v Sejme 11. augusta 2021 predsedom Sejmu E. Witekcom.

⁴³ Porovnaj PATYRA, S. Skutki..., s. 226.

⁴⁴ Tamže, s. 226.

⁴⁵ Porovnaj PIOTROWSKI, R. Constitutionalism..., s. 367 a A. Wróbel, O pewnym..., s. 83.

⁴⁶ Porovnaj tamže, s. 367. „Demokracja“ alla PiS „je v skutočnosti určovaná výlučne aritmetickým faktorom“ – tak PATYRA, S. Zákon..., s. 227.

sú vystavené nepredstaviteľnému tlaku, nátlaku a nepriateľstvu zo strany nových mocenských elit. Realita v Poľsku je taká, že tí, ktorí sú pri moci, vracajú naše inštitucionálne usporiadanie architektúry a fungovania súdnictva späť do čias Poľskej ľudovej republiky, keď sa rozsudky niekedy vynášali „na prislovečný telefonát“ z výboru strany.

Aj v Poľsku teda máme do činenia s rodiacou sa autokraciou, ktorá pripravuje pôdu pre maskovanú diktatúru. Hoci sľubuje dodržiavanie demokratických postupov, je to len pretváрка, zašívanie demokracie⁴⁷. Vznikajúce antiestablišmentové strany totiž okrem iného zaujímajú antiliberálny a populistický postoj a zdôrazňujú, že existujúce mocenské elity stratili dôveru verejnosti a morálnu legitimitu vládnuť. Autorita doteraz demokraticky zvolených orgánov sa systematicky podkopáva a ničí. Dochádza k pomalému, ale účinnému zaplňaniu medzery po údajne neefektívnej liberálnej demokracii s perspektívou, že sa možno otvorí cesta k formovaniu nových foriem politických systémov v rámci určitej ťažko predvídateľnej formy „plebejsko-nacionalistickej demokracie“⁴⁸ a za predpokladu účinného vytvorenia novej vládnucej elity. Je zaujímavé, že tendencie k vzniku autokracií sa objavili a etablojú aj v krajinách západnej Európy, ktoré v rámci euroatlantickej právnej a politickej kultúry vždy fungovali ako demokratické politické systémy, pričom Taliansko a Španielsko sú toho žiarivým a smutným príkladom.

Autokracia je príkladom štýlu vládnutia, ktorého podstatou je centralizácia moci v rukách vodcu alebo určitej vládnucej skupiny⁴⁹. Aj keď dbá na zachovanie niektorých znakov demokracie, ako je napríklad inštitút volieb, takéto správanie je len výsledkom politického cynizmu a kalkulácie, pretože v skutočnosti sa voľby v súčasnosti stávajú formou ilúzie potrebnej na legitimizáciu seba samých a formácií tvoriacich vládnuću skupinu. Voľby určite poskytujú príležitosť na sociálnu mobilizáciu v čase hlasovania a dajú sa ľahko využiť na to, aby sa iluzórne ukázal vonkajšiemu svetu rozsah údajne významnej politickej podpory tých, ktorí sú pri moci. De facto voľby, ale aj inštitúcie, ktoré sa prostredníctvom volieb vytvárajú, napr. parlament, nadobúdajú mystifikačný charakter a prestávajú zohrávať skutočnú právnu a politickú úlohu⁵⁰. Medzitým sa autoritativná moc uspokojuje, či dokonca nasycuje (zatiaľ – sic!) samotnou mocou, právom vládnuť v politickom zmysle. Politika sa formuje ako exkluzívna oblasť pre novú elitu a anexia ostatných sfér ešte len príde⁵¹. Ostatné inštitúcie a orgány demokratického systému tiež existujú a fungujú, ale len navonok pôsobia ako svojrázne „senzory“ štátu, v skutočnosti sú to atrapy, pretože reálny okruh rozhodovania v štáte je výrazne zúžený a stáva sa, že základné a kľúčové rozhodnutia štátu diktuje len jedna osoba, či už vodca, prezident alebo iný vodca. Tento rozhodovací okruh je v skutočnosti mimo kontroly

⁴⁷ Porovnaj SAGAN, S. Diktatúry v kamufláži. *Time...*, s. 16. Porovnaj tiež N. Fox, Abusive constitutional borrowing as the „dark side“ of liberal democracy (review article). In *Constitutional Review*. 2022, no. 3, s. 122.

⁴⁸ Porovnaj SAGAN, S. Diktatúry v maskovaní. *Vivisekcia...*, s. 16.

⁴⁹ Porovnaj tamže, s. 17.

⁵⁰ Porovnaj závery článku ZUBÍKA, M. Ústava a skutočná systémová úloha Sejmu Tretej Poľskej republiky. In *PiP*. 2022, č. 10.

⁵¹ Porovnaj SAGAN, S. Diktatúry v prestrojení. *Vivisekcia...*, s. 17.

parlamentu a predovšetkým spoločnosti⁵² (v tejto súvislosti stojí za zmienku znehodnotenie Najvyššieho kontrolného úradu, keď sa ukázalo, že vládnuci s touto inštitúciou nemôžu počítať⁵³, a jej predseda, ktorý je zrazu v konflikte s vládnucou skupinou, je počas funkčného obdobia neodvolateľný). Keďže túto inštitúciu si nemožno privlastniť ani ju zrušiť, mala by sa úplne vynechať, pretože to je jediný spôsob, ako odstrániť alebo aspoň výrazne oslabiť nástroj kontroly voči výkonnej moci.

Odtiaľ je už len krok k tomu, aby autokracia odmietla rešpektovanie práva vo všeobecnosti, najmä občianskych práv a slobôd, a zaujala postoj totálnej svojvôle pri tvorbe zákonov [príkladom je skúsenosť s tzv. poľským poriadkom (2002/2023)], t. j. hlbokou reformou daňového práva, „ktorej prijatie a novelizácia (...) porušili základné princípy korektnej legislatívy“⁵⁴. Zákony sa začínajú prijímať bez účasti menšiny, pretože politická menšina sa stáva ničím a „zákony“ sa môžu prijímať aj proti jej záujmom⁵⁵. Tvorba „nového zákona“ je sprevádzaná častým zahaľovaním *raison d'état*, národného záujmu, dobra národa alebo dobra štátu. Podporou autokracie – maskovanej diktatúry sa stáva donucovací aparát – polícia, armáda a bezpečnostné služby⁵⁶ uplatňujúce alebo hroziace uplatnením rozsiahleho štátneho donútenia. Donucovanie sa týka najmä nepriateľov režimu a uplatňuje sa selektívne. Zintenzívňuje sa policajné sledovanie, represívne opatrenia voči politickým oponentom, nezákonné vydávanie preukazov totožnosti a zatýkanie, zavádzanie odpočúvania (pozri aféra s odpočúvaním po nákupe izraelského systému Pegasus za 33 miliónov PLN z Fondu pomoci obetiam a postpenitenciárnej starostlivosti⁵⁷.)

⁵² Porovnaj tamže, s. 17 – 18.

⁵³ Vo svojom hodnotení plnenia rozpočtu vlády na rok 2021. NIK okrem iného obvinila vládu z uplatňovania tzv. kreatívneho účtovníctva – porovnaj ZUBIK, M. Konstytucja a rzeczywista rola..., s. 208.

⁵⁴ KRUK, M. O hodnotách..., s. 18.

⁵⁵ KRUK, M. O hodnotách..., s. 20 a porovnaj S. Patyra, Tvar systemu..., s. 226 píšu obsérne o takýchto praktikách.

⁵⁶ Porovnaj SAGAN, S. Kamuflované diktatúry. Čas..., s. 42 a ten istý, Kamuflované diktatúry. Vivisekcia..., s. 18.

⁵⁷ Porovnaj SAGAN, S. Kamuflované diktatúry. Čas..., s. 95. Informácie o sledovaní verejných činiteľov v Poľsku izraelským systémom Pegasus (produkt NSO Group) priniesla v roku 2021 skupina Citizen Lab pôsobiaca na univerzite v Toronte (Kanada). Sledovanie sa týkalo šéfa štábu Občianskej platformy v parlamentných voľbách 2019, prokurátora, právnik, lídra strany Agrounia, novinára, predsedu Združenia zamestnávateľov v Poľsku a 18. septembra 2023 vyšlo najavo, že špehovali boli aj generál a dvaja vysokopostavení dôstojníci poľskej armády. Vzhľadom na to, že strana Právo a spravodlivosť (PiS) odmietla vymenovať vyšetrovaciu komisiu v Sejme, druhá komora parlamentu, ktorá nemá právo vymenovať vlastnú vyšetrovaciu komisiu, ju vymenovala 12. januára 2022. Mimoriadnu komisiu na objasnenie prípadov nezákonného sledovania, ich vplyvu na volebný proces v roku 2019 a reformu špeciálnych služieb. Európsky parlament tiež 10. marca 2022 zriadil vyšetrovací výbor EP pre Pegasus, keďže sa ukázalo, že uvedený systém dohľadu by sa mohol používať aj v 14 členských štátoch EÚ a samotnej štruktúre EÚ.

Dňa 6. septembra 2023. Výbor poľského Senátu prijal správu o svojej práci, v ktorej zhodnotil, že Pegasus sa v Poľsku používa v mimoriadne agresívnej miere. Systém sa používal proti ľuďom, ktorí neboli podozriví zo spáchania žiadneho trestného činu, ale iba kritizovali úrady a politiku strany Právo a spravodlivosť. Používanie systému Pegasus bolo podľa senátneho výboru nezákonné a protiprávne. Súčasný právny stav tajných služieb nezaručuje ich účinnú kontrolu. Na prokuratúru boli podané príslušné žiadosti – porovnaj cyberdefence24.pl/polityka-i-prawoch- prawo-rada-europy-pegasus-potencjalnie-nelegalne; tvn24.pl/polski-general-waldemar-skrzypczak-i-dwoch-wojskowy –inwigilowany-pegasusem-informacja-gazety-wyborcza. Po parlamentných voľbách, v ktorých zvíťazila súčasná opozícia – tzv. koalícia 15. októbra, Sejm Poľskej

To všetko buduje pocit moci, kauzálnej sily v konaní štátu a jeho orgánov tvárou v tvár údajne predtým všadeprítomnej nemožnosti. Presvedčenie o dokonca relatívnej trvalosti zavádzaného nového poriadku však mnohých vedie k presvedčeniu, že takáto situácia a takáto príležitosť sa už nemusí opakovať, a keďže je to tak, mnohí ľudia (vrátane právnikov), nevidiac dostatočný spoločenský odpor⁵⁸, sa cynicky rozhodnú podieľať na deľení koristi a vytváraní atmosféry inštitucionálneho nihilizmu⁵⁹. Tento jav je už viditeľný aj na vyšších úrovniach moci, čiastočne aj v súdnictve. Tu niektorí predsedovia okresných, krajských a odvolacích súdov neakceptujú právoplatné rozsudky iných súdov s cieľom dosadiť do funkcií sudcov nepriateľských režimu a nezákonne odsúdených disciplinárnym súdom za údajné porušenie zákona vrátane odmietnutia rozhodovať s tzv. neosudcami a za predloženie prejudiciálnych otázok Súdnemu dvoru EÚ v Luxemburgu.

4. Symboly v politike

Nota bene strany nových elít si osvojujú špecifické názvy zložené z fráz ako právo, cnosť, rozvoj, spravodlivosť, dôvera alebo morálka⁶⁰. Príkladom je poľská strana Právo a spravodlivosť s heslom „Dobrá zmena“, maďarský Fidesz, čo znamená dôveryhodnosť alebo dôvera, a v Španielsku ultrapravicový VOX alebo Hlas, ktorý sa teraz vrátil k národu. Práve na zjazde tejto strany v Španielsku sa jej host, poľský premiér M. Morawiecki, otvorene vyjadril o EÚ a povedal, že tá „chce vytvoriť nadnárodnú beštii bez skutočných a tradičných hodnôt“. Všade sa hovorí o reformách smerujúcich k obnove suverénneho, silného národného štátu, ktorý ako jediný a jediný je schopný zabezpečiť prosperitu a bezpečnosť suveréna a „uprataneho“ štátu⁶¹. Takéto „vysušovanie“ doterajšej „bažiny“ v štáte je sprevádzané vytváraním odporu voči iným národnostiam a cudzincom a spochybňovaním práva na migráciu⁶². V podstate však ide

republiky 17. januára 2024 (M. Pol. pos.70) vymenoval svoju vyšetrovaciu komisiu, aby preskúmala zákonnosť, správnosť a účelnosť operatívnych a prieskumných činností vykonávaných okrem iného s použitím softvéru Pegas (...) v období od 16. novembra 2015 do 20. novembra 2023. V súčasnosti (máj 2024) je známe, že činnosti s použitím softvéru Pegas bolo podrobených približne 500 osôb, z ktorých sa medzičasom zistilo, že 31 osôb zo sveta politiky, armády, advokácie a prokuratúry bolo podrobených softvéru nezákonným spôsobom.

⁵⁸ Porovnaj SAGAN, S. Diktatúry v kamufláži. Vivisekcia..., s. 29.

⁵⁹ Porovnaj SAGAN, S. Diktatúry v prestrojení. Čas..., s. 36 a nasl.

⁶⁰ Porovnaj SAGAN, S. Diktatúry v prestrojení. Vivisekcia..., s. 19.

⁶¹ Porovnaj SAGAN, S. Diktatúry v maskovaní. Čas..., s. 26.

⁶² Porovnaj M.Grześkowiak, Od aktywizmu do „polityki przyzwolenia“. Komisja Europejska wobec nieregularnej migracji w latach 2015-2021 ze szczególnym uwzględnieniem uwzględnienie kriz humanitarnego na granicy polsko-białoruskiej, *PiP*, 2023, č. 3, s. 23 – 33. Poľský ombudsman profesor Adam Bodnar už v januári 2020 vo Varšave počas otváracjej konferencie programu Aktívni občania – Národný fond (Active Citizens Fund – National) identifikoval aktuálne hrozby a rastúce ťažkosti vo fungovaní štátu a spoločnosti. Poukázal na čoraz ťažšie podmienky fungovania mimovládneho sektora a fenomén zmenšovania priestoru občianskej spoločnosti, postupujúcu diskrimináciu utečencov a LGBT komunity, ktorá je vlastne verejným prejavom akceptácie vylúčenia zo strany vládnucich (chýbalo dôrazné odsúdenie proti LGBT uznesení), a systematické krátenie podpory, čo reálne znemožnilo vykonávanie aktivít. RPO poukázala na to, že politizácia verejnej sféry viedla k zníženiu financovania mimovládneho sektora zo strany súkromných subjektov, ktoré sa obávali vystaviť sa moci. Identifikoval ďalší rastúci nebezpečný jav, a to obmedzenie prístupu k verejnej diskusii

o podmanenie si spoločnosti zdôrazňovaním a podnecovaním konfliktov, štváním jedných sociálnych skupín proti iným a privlastňovaním si štátu, okrem iného aj odopieraním štátnej finančnej podpory nezávislým mimovládnym organizáciám, nezávislým nadáciam, združeniam a iným organizáciám. Všetko sa deje podľa starej cynickej zásady „Kto nie je s nami, je proti nám“. V tomto kontexte sa náhle oživuje silná protieurópska a protinemecká rétorika v súvislosti s problémom tzv. vojnových reparácií. V hospodárstve sa oživuje rétorika renacionalizácie a znárodňovania⁶³, ako sa to napríklad stalo celkom nedávno v súvislosti so sieťou obchodov „Żabka“. Takáto rétorika sa však už dotýka aj vážnych odvetví hospodárstva vrátane bankového sektora alebo trhu verejnoprávných médií. V poslednom prípade sa ORLEN – palivová spoločnosť – zároveň stáva obrovskou, manuálne ovládanou štátnou mediálnou korporáciou, ale aj striktne ekonomickou, o čom by mohli svedčiť pokúšenia vlády zaviesť daň z mimoriadnych ziskov štátnych spoločností hovorovo nazývanú „Sasinova daň“. Máme do činenia aj s tzv. manuálnou kontrolou obehu peňazí vládou a Národnou bankou Poľska, máme tu fenomén novej historickej politiky spočívajúcej v prepisovaní dejín a ich premene na nástroj propagandy. Máme jasne komunikovanú požiadavku likvidácie odluky cirkvi od štátu a návratu k určitej forme symbiózy „trónu a oltára“. Máme tu heslá vrhané do mediálneho priestoru o rekonštrukcii historickej sociálnej spravodlivosti a odstránení rozdielov v príjmoch občanov⁶⁴, máme tu bezprecedentné zásahy štátu do sféry súkromia, napr. obnovením sporu o interrupcie rukami neústavného tribunálu, máme tu akceptovanie konšpiračných teórií⁶⁵ a obrovské dotácie zo štátneho rozpočtu pre subjekty a ľudí prepojených s mocenským okruhom. Všetky zmeny sa robia narýchlo, chaoticky, deštruktívne pre spoločnosť a samotný štát. To všetko sa vyznačuje odklonom od noriem liberálneho štátu vrátane trojdelenia moci a právneho

v dôsledku polarizácie médií. Zhodnotil, že zapojenie sa do práce mimovládnych organizácií aktivizuje politické útoky na ich aktivistov z dôvodu verejnej činnosti, ktorú vykonávajú. Podľa ROP sa obeťami politických kampaní stávali ďalšie sociálne skupiny, t. j. učitelia, lekári, sudcovia, prokurátori a vychovávatelia. – Pozri Informačný bulletin RPO pre verejnosť. 35 rokov ombudsmana 1988 – 2023 (18. 1. 2023), s. 1; a pozri Wikipédiu. Slobodná encyklopédia. 20. 09. 2023 – odkazuje na tzv. zóny bez LGBT. Ide o názov územia v Poľsku, na ktoré sa vzťahujú uznesenia orgánov miestnej samosprávy (vojvodstiev, powiatov, obcí) deklarujúce existenciu územia bez vplyvu tzv. ideológie LGBT v rámci ich jurisdikcie. Do 30. septembra 2019 prijali rôzne uznesenia, vyhlásenia a stanoviská o odstránení vplyvu LGBT 4 vojvodstvá, 18 powiatov a 24 obcí. Na mnohých miestach, bez ohľadu na postoj miestnych komunít, poľské správne súdy a Najvyšší správny súd takéto uznesenia zrušili vzhľadom na to, že zasahujú do dôstojnosti a súkromného života, podporujú procesy stigmatizácie a vylúčenia členov LGBT komunity a ich homofóbnu diskrimináciu, – porovnaj pl.wikipedia.org/wiki/strefa_wolna_od_ideologii_LGBT, s. 1 (prístup 20. 9. 2023).

Stojí za zmienku, že Piotr Niemczyk (v rokoch 1993 – 1994 jeden z riaditeľov Rady pre riadenie spravodajskej činnosti Úradu pre ochranu štátu) v internetovej publikácii zhodnotil, že „za posledných päť rokov policajti splnili tisíce príkazov svojich nadriadených, čo *de facto* znamenalo porušenie zákona. Najčastejšie pri blokovaní alebo rozháňaní protivládnych demonštrácií, ktoré boli podľa ústavy a zákona o zhromaždeniach legálne. Udelenie pokuty a začaté konania pred súdmi sa väčšinou ukázali ako neopodstatnené. Súdy buď zamietli žiadosti o udelenie pokuty, alebo oslobodili osoby, ktoré polícia zadržala alebo legitimovala.“ – Pozri (<https://obywatele.news/2021/01.23/>).

⁶³ Porovnaj SAGAN, S. Diktatúry v kamufláži. Čas..., s. 27.

⁶⁴ Porovnaj SAGAN, S. Diktatúry v kamufláži. Čas..., s. 27 a n.

⁶⁵ Porovnaj tamže, s. 27.

štátu. Vzniká akási forma „demokracie zriadenia“ alebo „fiktívnej parlamentnej demokracie“⁶⁶. Dôkazom toho je zánik reprezentatívneho zastúpenia, keďže poslanci hlasujú presne tak, ako im ich strana diktuje a očakáva. S prísnyim vnímaním fenoménu straníckej disciplíny prirodzene nasleduje a postupuje obmedzovanie slobody názoru poslancov. Poslanci teraz môžu vyjadrovať len názory, ktoré vopred určilo vedenie strany a stranícke think-tanky (v skutočnosti propagandistické tímy), čo im uľahčujú moderné médiá. Rozširuje sa kontrakultúra všemocných sms inštrukcií poslancom, ktoré sa prijímajú bez odporu. Opozícia ani hlas občianskej spoločnosti sa nepočítajú, čo v skutočnosti vylučuje prítomnosť a význam týchto aktérov v prebiehajúcom politickom procese, v ktorom dominuje väčšina, ktorá má predsa len miernu početnú prevahu, pokiaľ ide o kreslá v parlamente. Táto prax však znamená, že demokracia, ktorá sa doteraz ťažko budovala, sa pomaly vytráca.

Už bola spomenutá téza prítomná v literatúre a v doktrínálnych výrokoch, že parlamentarizmus sa v súčasnosti začína približovať k svetu oktrojovanej „demokracie“, t. j. k priestoru, v ktorom doteraz známe a uznávané pravidlá, princípy práva prestávajú mať význam a počítajú sa⁶⁷. Obzvlášť zjavná je erózia princípu deľby moci, ktorý sa explicitne označuje za dogmu, ktorú treba opustiť. Trojdelenie a vyvažovanie moci vraj len falšujú reálny obraz politických vzťahov v štáte⁶⁸. Trojdelenie je údajne len nezmyselnou deklaráciou a okrem toho trojdelenie považuje orgány moci nie za základné funkcie štátu, z ktorých každá má svoje odlišné základné charakteristiky, ale za konkurenčné centrá zvrchovanej moci, čo rozbíja jednotu štátu⁶⁹. Takto vláda potenciálne „silného štátu“ rozkladá existujúce inštitúcie politického systému. Preto je potrebné zaviesť princíp jednoty moci a tá by mala byť sústredená buď v parlamente, alebo v rukách prezidenta štátu⁷⁰. Trojdelenie je teda nahradené jednotnou a nedeliteľnou mocou, ako to bolo kedysi v Poľskej ľudovej republike. V tejto situácii skutočne vážnu hrozbu pre rozklad moderných parlamentov predstavuje rastúca moc a vplyv výkonnej moci, t. j. hlavy štátu a vlády, najmä jej šéfa, t. j. všadeprítomného predsedu vlády, ako už bolo spomenuté.

Úloha parlamentu ako centra na formulovanie názorov na dôležité politické a spoločenské otázky sa neustále oslabuje. Túto funkciu často preberajú sociálne médiá (všemocné prieskumy verejnej mienky, ktoré významne ovplyvňujú voľby a samotný rozhodovací proces parlamentných zhromaždení). Začína sa hovoriť o „smartfónovej demokracii“⁷¹. Sic! Parlamenta nereagujú dostatočne rýchlo a účinne na zmeny v spoločnosti, čo ich robí čoraz nefunkčnejšími.

⁶⁶ PATYRA, S. The shape of..., s. 226.

⁶⁷ Porovnaj SAGAN, S., WAPIŃSKA, D. Rozklad..., s. 36.

⁶⁸ Porovnaj SAGAN, S. Diktatúry v kamufláži. Čas..., s. 53. Ide o rekonštrukciu profesora Sagana na základe výroku Zbigniewa Stawrowského, ktorý sa nachádza na internete na stránke RPO – tamže, s. 53, poznámka pod čiarou 29.

⁶⁹ Porovnaj tamže, s. 53 a nasl.

⁷⁰ Porovnaj tamže, s. 54.

⁷¹ Porovnaj SAGAN, S., WAPIŃSKA, D. Decomposition..., s. 109.

Pandémia na záver

Je výstižné, že vrcholom procesu rozkladu parlamentarizmu sa stala pandémia SARS-COVID-19. To, čo sa stalo v Číne, paradoxne, znamenalo, že pandémia globálne oslabilaj mechanizmy parlamentných systémov. Tie neboli dostatočne pripravené na mutujúci a globálne prítomný vírus. Normy parlamentnej činnosti degenerovali, pretože pandémia umožnila uplatňovať zjednodušené pravidlá týkajúce sa legislatívneho konania. Často sa upustilo od pravidiel o postupnom čítaní návrhov zákonov (v našom prípade tri čítania v ich zákonných termínoch) a plenárnych zasadnutí pléna parlamentu. Tie sa zredukovali na účasť zástupcov politických skupín a zvyšok poslancov sa týchto schôdzí zúčastňoval na – linke, veď tieto záležitosti predtým neboli v parlamentnom rokovanom poriadku upravené⁷². Často sa dokonca hlasovalo bez požiadavky fyzickej účasti v rokovacej sále. Vyskytol sa problém prístupových kódov na hlasovanie, ako aj problém spôsobu sčítavania hlasov a zodpovednosti za výsledky. Z toho vyplýva napríklad potreba zriadiť v rámci parlamentu mechanizmus alebo orgán, ktorý by bol zodpovedný za elektronickú integritu parlamentných rokovaní⁷³.

Internet sa takto využíval nielen v Poľsku, ale aj v iných západoeurópskych krajinách. To zase znamenalo možnosť porušenia postupov náhlymi zmenami v rokovaníach a vo výsledkoch vecných diskusií o prerokúvaných návrhoch zákonov. V našej krajine sa zrazu stala kariérou procedúra obnovenia hlasovania („opakujte hlasovanie, lebo prehrávame!!!“ sic!!!), o ktorej sme sa už tiež zmienili. Zosúladovanie a konzultácie návrhov sa obchádzali. Zaviedla sa prax predkladania návrhov zákonov pochádzajúcich od skupín poslancov a podporovaných skupinami poslancov, čo umožnilo vyhnúť sa zhromažďovaniu stanovísk a konzultáciám potrebným pri návrhoch zákonov predkladaných vládou. Zneužíval sa (a stále sa zneužíva) postup tzv. rýchlej legislatívnej cesty, množili sa zákonné nariadenia a nadmerne sa novelizovali zákony [od januára do konca júna 2022 bolo v Poľsku prijatých 955 právnych aktov najvyššej právnej sily (zákony, nariadenia medzinárodné zmluvy v rozsahu 14 487 strojopisných strán, čo znamená nárast počtu strán až o 75 % v porovnaní s rovnakým obdobím minulého roka, keď bolo prijatých 8 349 strán nových zákonov – to sú smutné rekordy krízy „produkcie zákonov“]. Lehoty na nadobudnutie účinnosti prijatých zákonov (*vacatio legis*) boli opakovane skrátené na minimum, niekedy k nadobudnutiu účinnosti došlo zo dňa na deň alebo so spätnou platnosťou.

V súvislosti s pandemiou sa zaviedli mimoprávne režimy krízového riadenia. Ten spočíval v zavedení obmedzení obmedzujúcich ľudské práva a slobody zaručené ústavou úpravou týchto otázok na úrovni nariadení ministra zdravotníctva, pričom nariadenia v nich obsiahnuté zvyčajne a všeobecne sprevádzajú stavy osobitného ohrozenia štátu, t. j. výnimočný stav a vojnový stav. Nariadenia boli neprimerané výnimočnému stavu, ale

⁷² Porovnaj WITKOWSKA-CHRZCZONOWICZ, K. WITKOWSKI, Z. Poľsko A.D.2020 – Arbitrážny legislatívny proces alebo legislatívna bezprávnosť v ére COVID-19 ? In ed. LÖHNIG, M. SEROWANIEC, M., WITKOWSKI, Z. pandemic Poland. Impacts of Covid-19 on Polish Law, Wien-Köln 2021, s. 25 – 38.

⁷³ Porovnaj veľmi zaujímavá a obširná SAGAN, S., WAPIŃSKA, D. Decomposition..., s. 37 a 103 – 110.

predovšetkým v demokratickom štáte nemôžu byť regulované takými aktmi nízkej právnej sily, ako sú vyhlášky. Čo je však horšie, na ich základe boli zavedené policajné postupy na úplne svojvoľné legitimovanie a zadržiavanie občanov. Za nedodržiavanie nariadených obmedzení sa ukladali pokuty a viedli tisíce súdnych konaní. Mnohé prípady však boli na súde zamietnuté, pretože policajné opatrenia – podľa súdov – nemali žiadny právny základ. Stovky, možno tisíce ľudí boli sledované (existuje o tom vyhlásenie EP z posledných týždňov), a to aj z opozičných kruhov prostredníctvom systému Pegasus, ktorý bol v Izraeli nelegálne zakúpený, ako už bolo spomenuté. Existuje možnosť rozsiahleho sledovania občanov bezpečnostnými službami a riziko porušenia práva na súkromie bez dostatočného dôvodu a základu. Existuje politika podpory nacionalistických a fašistických hnutí so zaručenou beztretnosťou. Kampaň nenávisť je na vzostupe.

Porušili sa postupy a vytvorili sa nové postupy, ktoré tradícia poľského práva nepoznala. K takýmto praktikám patrilo aj presunutie hlasovania v rokovacej sále Sejmu do menej priestrannej Kolonádovej siene, aby sa zabránilo médiám nahrávať priebeh zasadnutia, hoci ústava v zásade stanovuje (výnimky sú podrobne špecifikované) otvorenosť rokovania Sejmu. Zlou praxou bolo uskutočnenie novelizácie volebného kódexu pred voľbami v rozpore so zákazom jeho novelizácie v období šiestich mesiacov pred termínom volieb. Zastrášovanie parlamentnej opozície pokračuje.

Množili sa vládne nariadenia, ktoré zasahovali do zákonných záležitostí. Zavedeniu výnimočných stavov sa vyhlo a nahradili ich protiústavné právne atrapy v podobe mimoriadnych stavov. Následne došlo dokonca k pokusom odložiť voľby alebo ich uskutočniť v čase vrcholiacej pandémie protiústavným spôsobom, čo už potvrdili aj súdne rozhodnutia.

To všetko otriaslo základmi parlamentného mechanizmu, ako ho poznáme. Okrem toho sme svedkami úpadku parlamentných zvyklostí, ktoré sa formovali po stáročia, a predovšetkým parlamentného jazyka. Do parlamentných zhromaždení sa dostali predstavitelia populistických a nacionalistických hnutí a strán. Parlamentné rozpravy sa v súčasnosti stávajú zdrojom konfliktov, politickej a osobnej agresie a slová parlament, politik, poslanec a poslanec sú jednoznačne negatívne spájané. K tomu sa pridáva nekompetentné uplatňovanie najnovších informačných a komunikačných technológií. To všetko výrazne mení podobu a pravidlá parlamentarizmu, ako ho poznáme. A čo je horšie, tento proces rozkladu parlamentarizmu je univerzálnym alebo globálnym procesom. Vynára sa preto otázka, či parlamentarizmus, ako ho poznáme, vyčerpal svoju životaschopnosť ako procedurálna demokracia? To je otázka.

Literatúra

- IZDEBSKI, H. Konstytucyjny model samorządu terytorialnego. In *Państwo i Prawo*, z. 10/2022
 KRUK, M. O wartościach konstytucyjnych, In *Państwo i Prawo*, z. 10/2022
 KRUK, M. Czy praktyka ustrojowa wskazuje na konieczność zmian w Konstytucji? In *Państwo i Prawo*, 2018, nr. 12
 Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Skoczemu, red. NAMYSŁOWSKA, M., BERNATT, M., JANKOWSKA-GOMUŁKA, A., PISZCZ, A. Warszawa 2017

- ŁĘTOWSKA, E. Zajadło, wywiad z 14.10.2020 r. pt. „O wygaszaniu państwa prawa” w rozmowie z Rafałem Kałukinem zawarty w ich książce o identycznym tytule wydanej w Warszawie 2020 r., w Wydawnictwie Arche S. C. Biblioteka Palestry, nakładem Naczelnej Rady Adwokackiej
- ŁĘTOWSKA, E. Zmierzch liberalnego państwa prawa w Polsce, w: *Kwartalnik o Prawach Człowieka*, 2017, nr. 1 – 2
- ZUBIK, M. Konstytucja a rzeczywista rola ustrojowa Sejmu III RP. In *Państwo i Prawo*, 2022, nr. 10
- PATYRA, S. Akty o mocy ustawy w polskim porządku konstytucyjnym. Tradycja a współczesność, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, 2014, nr. 2
- PIOTROWSKI, R. Demokracja nieliberalna czyli oksymoron konstytucyjny, *Potentia non est nisi da bonum. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Witkowskiemu*, Red. nauk.SEROWANIEC, M., BIEN-KACALA, A., KUSTRA-ROGATKA, A. Toruń 2018
- PIOTROWSKI, R. Konstytucjonalizm „dobrej zmiany”, w: *Państwo i Prawo*, 25 lat Konstytucji RP, z. 10/2022
- RYBSKI, R. Stan epidemii a stany nadzwyczajne, *Przegląd Konstytucyjny*, 2022, nr. 1
- SAGAN, S. Dyktatury zakamuflowane. Czas wzmożonego lęku, podziałów i refleksji, Rzeszów 2021
- SAGAN, S. Wapińska D., Dekompozycja współczesnego parlamentaryzmu, Warszawa 2022, s. 55 – 58
- SAGAN, S. Dyktatury zakamuflowane. Wiwisekcja współczesnych autokracji, Rzeszów 2019
- WAWRZYNIAK, J. Systemowa deprecjacja praworządności, *Państwo i Prawo* 2021, nr. 9
- WITKOWSKA-CHRZCZONOWICZ K., WITKOWSKI, Z. Poland A.D.2020 – Arbitray Legislative Process Or Legislative Lawlessness In the Era of COVID-19? w: red. M. Löhnig, M. Serowaniec, Z. Witkowski, *pandemic Poland.Impacts of Covid-19 on Polish Law*, Wien – Köln 2021
- WITKOWSKI Z. Odpowiedzialność konstytucyjna – „Miecz Damoklesa” czy tylko „Miecz papierowy”, w: *Konstytucjonalizm polski. Refleksje z okazji jubileuszu 70-lecia urodzin i 45-lecia pracy naukowej Profesora Andrzeja Szmyta*, red. nauk. A. Gajda, K. Grajewski, A. Rytel-Warzocho, P. Uziębło, M. Wiszowaty, Gdańsk 2020
- WITKOWSKI Z., PRZYCHODZKI, M. Responsibility for governance merely ignored by those in power or already dislocated from the world of oblivion? w: M. Löhnig, M. Serowaniec, J. Wantoch-Rekowski, A. Moszyńska (eds.), *Poland in good Constitution? Contemporary issues of constitutional law in Poland in the European context*, Wien – Köln 2023
- WRÓBEL, A. O pewnym zagrożeniu dla państwa konstytucyjnego, w: *Państwo konstytucyjne/Der Verfassungsstaat*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 2018